
EMPLOYEE DEFINED INCOMES PROGRAMS AFTER LEAVING THE ENTERPRISE - METHODOLOGY OF ACCOUNTING AND ANALYSIS

Rositsa Ivanova

UNWE – Sofia, Republic of Bulgaria, Rosi_Ivanova@abv.bg

Abstract. Drafting accounting information about the benefits of employees hired by the enterprises in the Republic of Bulgaria under employment contracts with regard to their service is based on the provisions of the Labour Code, Social Security Code, Health Insurance Act, the annual acts adopted by the National Assembly: State Budget Act; State Social Security Scheme Budget Act; National Health Insurance Fund Budget Act, and on the provisions of the applicable accounting standards – Accounting Standard 19 (AS 19) “Employee Benefits”, and International Accounting Standard 19 (IAS 19) “Employee Benefits”.

According to AS 19 the provisions of which are used by the enterprises that apply the national accounting regulations, employee benefits comprise: short-term benefits, post-employment benefits; other long-term benefits; termination benefits; equity compensation benefits.

The object of this publication refers to post-employment employee benefits payable due to termination of the employment or official relationships. We speak about different benefit plans. They are defined as formal or informal agreements by virtue of which the employer provides benefits to members (one or more) of its staff post their employment upon termination of their employment or official relationships.

These post-employment benefit plans may comprise: defined contribution plans; defined benefit plans; multiple employer plans; state plans and equity compensation (benefit) plans.

The subject matter of this publication refers to post-employment defined benefit plans. Under these plans, the enterprise’s liability is updated in a way that does not differ materially from the amounts that are subject to payment to the employees post their employment.

In accordance with AS 19 “Employee Benefits” defined benefit plans comprise two items: assets under the plan and liabilities for payment of defined benefits.

The author’s objective is to systemize in this publication some major issues relevant to the defined benefit plans, such as:

1. the enterprise that participates in the plan should measure the fair value of assets and the present value of the liability for payment of retirement benefits to its employees in the future;
2. the amount of expenses or income under the plan is stated in the enterprise’s statement of income and expenses for the current reporting period;
3. actuary gains and losses are the changes in the amount of the liability for payment of defined benefits to employees – they are stated in the liability side of the enterprise’s balance sheet;
4. actuary gains and losses are the changes in the fair value of assets under the plan – they are stated in the asset side of the enterprise’s balance sheet;
5. methods for measurement, accounting and follow-up analysis of actuary gains and losses under the plan.

The abovementioned issues determine the relevance of the defined benefit plans for employees post their employment in the enterprise.

Keywords: participates, programs, defined incomes, methodology, analysis

ПРОГРАМИ С ОПРЕДЕЛЕНИ ДОХОДИ НА ПЕРСОНАЛА СЛЕД НАПУСКАНЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО / МЕТОДОЛОГИЯ НА СЧЕТОВОДНО ОТЧИТАНЕ И АНАЛИЗ /

Росица Иванова

УНСС – София, Р. България, Rosi_Ivanova@abv.bg

Резюме: Създаването на счетоводна информация за доходите на персонала, нает по трудов договор от предприятията в Република България, във връзка с положения от него труд, се основава на разпоредбите на Кодекса на труда, Кодекса за социалното осигуряване, Закона за здравното осигуряване, на ежегодните закони, приемани от Народното събрание на страната: Закон за държавния бюджет; Закон за бюджета на Държавното обществено осигуряване; Закон за бюджета на националната здравноосигурителна каса, както и

на разпоредбите на приложимите счетоводни стандарти – Счетоводен стандарт 19 (СС 19) „Доходи на персонала“ и Международен счетоводен стандарт 19 (МСС 19) „Доходи на наети лица“.

В СС 19, разпоредбите на който се използват от предприятията, прилагащи националната счетоводна база, в доходите на персонала се включват: краткосрочни доходи; доходи след напускане; други дългосрочни доходи; доходи при напускане; доходи под формата на компенсации с акции или дялове от собствения капитал.

Обект на настоящата статия са доходите на персонала, които са платими след неговото напускане на предприятието, поради прекратяване на трудовото или служебното правоотношение. Става дума за различните програми за доходи. Те се определят като формални или неформални спогодби, съгласно които предприятието-работодател осигурява доходи на лица (едно или повече) от неговия персонал, след тяхното напускане при прекратяване на трудовото или служебното им правоотношение.

Тези програми за доходи на персонала след неговото напускане на предприятието, могат да бъдат: програми с определени вноски; програми с определени доходи; програми на множество работодатели; държавни програми и програми за компенсации (доходи) под формата на акции или дялове от собствения капитал.

Предметът на настоящата статия са доходите след напускане на персонала по програми с определени доходи. При тях стойността на задължението на предприятието се актуализира по начин, който не се различава съществено от сумите, които подлежат на изплащане на персонала след неговото напускане.

Съгласно СС 19 „Доходи на персонала“ програмите с определени доходи се състоят от два елемента: активи по програмата и задължения за изплащане на определени доходи.

Поставената от автора цел е в настоящата статия да бъдат систематизирани някои основни въпроси по програмите с определени доходи, като например:

1. предприятието, което участва в програмата, следва да определя справедливата стойност на активите и настоящата стойност на задължението за изплащане на пенсионни доходи на персонала в бъдеще;
2. стойността на разхода или прихода по програмата се представя в отчета за приходите и разходите на предприятието за текущия отчетен период;
3. актюерските печалби и загуби са промените в размера на задължението за изплащане на определени доходи на персонала - те намират отражение в пасива на счетоводния баланс на предприятието;
4. актюерските печалби и загуби са промените в справедливата стойност на активите по програмата - те намират отражения в актива на счетоводния баланс на предприятието;
5. методите за определяне, осчетоводяване и последващо анализиране на актюерските печалби и загуби по програмата.

Посочените по-горе въпроси определят актуалността на програмите за изплащане на определени доходи на персонала след неговото напускане на предприятието-работодател.

Ключови думи: участие, програми, определени доходи, методология, анализ

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Разходите на предприятието за жив труд по същество са „всички форми на възнаграждение, предоставени от предприятието в замяна на положения от наетите лица труд или при приключване на трудовите правоотношения.“ (Начкова, 2018, с.63)

Самостоятелен вид доходи на персонала са тези след прекратяване на трудовото или служебното му правоотношение с предприятието. В съставът им се включват доходите на персонала, които са платими след напускане на персонала по различните програми за доходи.

Обект на разглеждане в статията са програмите с определени доходи, а предмет – методическите и методологическите въпроси на счетоводното отчитане и анализа на доходите на персонала след напускане на предприятието по програми за изплащане на определени доходи.

Съгласно счетоводните стандарти на Република България елементите на програмите с определени доходи са: активи по програмата и задължения за изплащане на определени доходи.

Активите по програмата са всички активи, които пенсионният фонд държи и които той в бъдеще ще използва само и единствено за изплащане на доходи на участниците в програмата. По същество активите са внесените от предприятието в пенсионния фонд парични средства, които той е инвестирал в доходноносни финансови инструменти като например ценни книжа, депозити и други. Активите се оценяват по справедлива стойност на отчетната дата, като в повечето случаи тя е тяхната пазарна стойност на същата дата. Справедливата стойност на активите по програми с определени доходи може да се определи и посредством дисконтирането на очакваните бъдещи парични потоци.

Задълженията на предприятието за изплащане на определени доходи се оценяват по настоящата стойност на задълженията към участниците в програмата в бъдеще.

В програмите с определени доходи в повечето случаи се съдържат клаузи за увеличаване на доходите на персонала за положения от него труд в предприятието през предходни отчетни периоди. Очакването е, че предприятието ще получи икономически изгоди през бъдещи отчетни периоди, които биха позволили увеличаване на доходите на персонала след напускане на предприятието. Но подобни очаквания и произтичащите от това клаузи, включени в програмите с определени доходи пораждаат промени, които обективно могат да възникнат в бъдеще. По този начин разходите за минал трудов стаж на персонала, за които вече е създадена счетоводна информация, за осигуряването на доходи с обратна сила, се отнасят и разпределят в бъдещите периоди към оставащия трудов стаж на персонала на предприятието.

2. СТОЙНОСТ НА АКТИВА, РЕСП. ПАСИВА ПО ПРОГРАМИ С ОПРЕДЕЛЕНИ ДОХОДИ

Стойността на актива, респ. пасива по програми с определени доходи (V) се посочва съответно в актива, респ. пасива на счетоводния баланс на предприятието и тя може да се изчисли по формулата: (СС19, т.14.1)

$$V = PS + (+PR_{ak} - Z_{ak}) - C_{nm} - SV_a, \quad \text{където:}$$

PS е настоящата стойност на задължението за изплащане на определени доходи;

PR_{ak} - непризнати актюерски печалби;

Z_{ak} - непризнати актюерски загуби;

C_{nm} - непризнати разходи за минал трудов стаж;

SV_a - справедлива стойност на активите по програмата.

Непризнатите актюерски печалби, както и неамортизируемите разходи за минал трудов стаж се отчитат счетоводно като разсрочени приходи за бъдещи периоди по сметки от група „Приходи за бъдещи периоди и финансираня“, а непризнатите актюерски загуби - като разсрочени разходи за бъдещи периоди по сметки от група „Разходи за бъдещи периоди“.

Ако стойността на актива, респ. пасива е отрицателна величина ($V < 0$), то налице е актив по програми с определени доходи, който следва да се подложи на проверка за възстановимост. Признатият актив по същество е по-малката стойност от:

- 1) $V < 0$ и
- 2) $S = Z_{ak} + C_{nm} + NS$, където:

NS е настоящата стойност на всички икономически изгоди под формата на възстановяване на предприятието на парични средства или намаления на неговите бъдещи вноски по програмата в пенсионния фонд.

В СС 19 „Доходи на персонала“ не е посочено изискване предприятието да извършва актюерска оценка всяка година. Но всяко предприятие-работодател, което участва в програма с определени доходи, трябва да определя както справедливата стойност на активите по програмата, така и настоящата стойност на задължението за изплащане на пенсионни доходи на неговия персонал в бъдеще. Подкрепяме становището, че справедливата стойност на активите и настоящата стойност на задължението за изплащане на определени доходи в бъдеще по програми с определени доходи следва да се определя „достатъчно редовно, така че признатите във финансовия отчет стойности да не се различават съществено от стойностите, които биха били определени към отчетната дата (датата на финансовия отчет – доб. Р.И.). При променлива икономическа среда се налагат по-чести оценки, най-малкото веднъж годишно.“ (Брезоева, 2016, с.171) Особено наложително е тези оценки да се правят по-често в условията на различни кризи, които се застъпват и действат едновременно. По този начин ще се постигне вярно и честно представяне на информацията във финансовите отчети на предприятието, като външните и вътрешни потребители ще получат обективни данни, характеризиращи финансовите резултати, финансовото състояние и стабилност, паричните потоци и ефективността на дейността на предприятието.

Стойността на разхода или прихода по програми с определени доходи се представя в отчета за приходите и разходите на предприятието за текущия отчетен период, т.е. оказва непосредствено влияние както върху формирането на финансовия резултат на предприятието, така и върху неговата динамика за текущия спрямо предходния отчетен период. От тази гледна точка определен аналитичен интерес представляват факторите, които оказват влияние върху промените в стойностните размери на разхода или прихода по програми с определени доходи (NV). По-важните от тези фактори са:

$$NV = f(C_c, C_i, D, PZ_a, C_m, E), \text{ където:}$$

C_c са разходи за текущия трудов стаж;

C_i – разходи за лихви;

D – очаквана възвръщаемост (доходност) на активите по програмата;

PZ_a – актюерски печалби и загуби, доколкото те са признати;

C_m – разходи за минал трудов стаж, доколкото в СС19 се изисква тези разходи да се признават;

E – ефект от съкращения или уреждания.

Разходите за текущия трудов стаж по същество представляват увеличението на настоящата стойност на задължението за изплащане на определени доходи по програмата, които произтичат от положения от персонала трудов стаж, зает по трудов договор в предприятието именно за текущия отчетен период.

Възвръщаемостта на активите по програма с определени доходи по същество са приходите под формата на лихви, дивиденди и други подобни, които възникват от активите по програмата, като в стойностният им размер се включват както реализираните (постигнатите вече), така и нереализираните (все още непостигнатите) печалби или загуби, произтичащи от същите активи. Следва да се допълни, че при определянето на възвръщаемостта на активите по програма с определени доходи трябва да се приспадат всички разходи, които са извършени във връзка и по повод управлението на програмата, както и сумата на всички данъци, платими по нея.

Очакваната възвръщаемост на активите по програма с определени доходи се определя в началото на периода, в който започва да се прилага самата програмата. Тя се основава на пазарните очаквания за доходността за целия срок на свързаното с активите по програмата задължение за изплащане на определени доходи на персонала в бъдеще. Разликата между очакваната и фактическата възвръщаемост на активите по програмата е именно актюерската печалба или загуба.

Актюерските печалби по същество са неочаквани намаления в размера на задължението, а актюерските загуби - неочаквани увеличения на задължението за изплащане на определени доходи на персонала на предприятието по програмата. Актюерските печалби и загуби се натрупват през отделните години и се отчитат като непризнати печалби и загуби. Когато актюерската загуба, или част от нея, бъде призната тя се отчита счетоводно като разход за дейността по икономически елементи - разходи за пенсии. Актюерската печалба, или част от нея, когато бъде призната тя се отчита по счетоводен път като други приходи от дейността.

Актюерските печалби и загуби по същество представляват промените (увеличение или намаление) в справедливата стойност на активите, които са настъпили под влияние на различни фактори, по-важни от които са:

1. Увеличение или намаление на стойността на коефициента на текущество (K_t), изчислен по формулата:

$$K_t = \frac{\min(P_p, P_n)}{SSB}, \text{ където:}$$

P_p е броят на служителите, приети в предприятието през отчетния период;

P_n – броят на служителите, напуснали предприятието през отчетния период;

SSB – среден списъчен брой на служителите на предприятието.

Според нас, коефициентът на текущество не трябва да се изчислява като отношение между броя на персонала, напуснал предприятието по неуважителни причини и средният списъчен брой на персонала, тъй като е налице субективен момент, свързан с тълкуването коя именно причина за напускане на персонала е субективна и коя е обективна.

2. По-ранно пенсиониране на служители и/или работници.

3. Смърт на служители и/или работници.

4. Увеличение на работните заплати в бъдеще.

5. Промени в дисконтовия процент.

6. Разлика между очакваната и фактическата възвръщаемост на активите по програмата.

7. Равнище на инфлацията в страната.

8. Обективно съществуващите взаимовръзки между равнището на инфлацията в страната, възвръщаемостта на активите по програмата и темпа на увеличение на работните заплати на персонала.

9. Други фактори.

3. ПРИЗНАВАНЕ НА АКТЮЕРСКИТЕ ПЕЧАЛБИ И ЗАГУБИ

Съгласно изискванията на СС19 (т.12.2) при програми с определени доходи предприятието следва да използва статистически актюерски методи за изготвяне на надеждна оценка на размера на доходите, които наетите лица по трудово правоотношение вече са заработили в замяна на вложения от тях труд и натрупания трудов стаж през текущия и през предходни отчетни периоди. Предприятията трябва да определят както общата сума на статистическите актюерски печалби и загуби, така и сумата на тази част от тях, която следва да бъде призната във финансовия резултат за текущия отчетен период. Това означава, че предприятието следва да привлече квалифициран актюер за извършването на точна оценка на задължението към персонала за доходи след напускане и това следва да стане преди датата на счетоводния баланс. Целта на актюерската оценка е „управление и минимизиране на рисковете в оценяваните области (в случая изчисляване на актюерските печалби, респ. актюерските загуби по програми с определени доходи – доб. Р.И.), чрез осигуряване на достоверност на информацията, прозрачност на допусканията, значимост, завършеност и яснота.“ (Станева, 2020, с.51)

При програмите с определени доходи, съгласно международната счетоводна база, предприятието следва да организира „периодични консултации с актюер, който да оценява финансовото състояние на плана (програмата – бел.Р.И.), да преразглежда възприетите предположения и да прави препоръки относно нивото (размерът – бел. Р.И.) на бъдещите вноски.“ (Станева, 2020, с.52, цит. IAS26) Изготвената от актюера оценка може да се актуализира от гледна точка на всички осъществени съществени сделки, така и с различните други съществени изменения в обстоятелствата, като напр. повишаването на инфлацията и на пазарните цени на суровините и материалите, стоките и услугите) към датата на счетоводния баланс. По този начин се осигурява достоверно представяне на информацията във финансовите отчети на предприятието, разбирано като пълно представяне, без грешки и неутралност на информацията.

Актюерските печалби и загуби следва да се разглеждат и признават по един от методите:

- 1) Коридорен метод. (СС19, т.14.4 – 14.5).
- 2) Ускорен метод. (СС19, т.14.6)

Предприятието следва да избере един от посочените по-горе методи за третиране, счетоводно отчитане и представяне във финансовите отчети на актюерските печалби и загуби. Изборът на метод е част от счетоводната политика на предприятието, избраният метод трябва да се оповести и той следва да се прилага последователно през всеки отчетен период.

А. КОРИДОРЕН МЕТОД

При коридорния метод предприятието следва да признае частта от актюерските печалби и загуби като приход или разход, когато:

$$S_{pz1} > \max (10\% NP_0, 10\% VS_0), \text{ където:}$$

S_{pz1} е сумата на нетните кумулативни непризнати актюерски печалби и загуби в края на предходния отчетен период. Тя е точно равна на сумата в началото на текущия отчетен период, което се дължи на проявлението на принципа за независимост на отделните отчетни периоди и стойностна връзка между начален и краен счетоводен баланс (Закон за счетоводството, чл.26, ал.1);

NP_0 – настоящата стойност на задължението за изплащане на определени доходи на персонала в началото на текущия отчетен период (годината);

VS_0 – справедливата стойност на активите по програмата в началото на текущия отчетен период (годината).

По този начин се формира един коридор, който може да се представи по следния начин:

$$10\% \text{ от } \max (NP_0, VS_0)$$

Изчисленият по формулата по-горе излишък (сумата извън коридора) се съпоставя със средната величина на оставащия трудов стаж на персонала, който участва в програмата с определени доходи.

Нетните кумулативни непризнати актюерски печалби и загуби към началото на отчетния период, които превишават коридора, се разсрочват по линейния метод през оставащия среден трудов стаж на персонала на предприятието, участващ в програмата с определени доходи.

Предимствата на коридорния метод са следните:

- в дългосрочен времеви период е възможно актюерските печалби и загуби да се компенсират помежду си, като по този начин може да се намали ефекта от тях върху разхода на предприятието за пенсии;
- предприятието има право да отсрочва една част от актюерските печалби или загуби, като само част от тях, които са извън коридора, определен по формулата по-горе, да признава като приход или разход във финансовия резултат за текущия отчетен период;

- като следствие счетоводният финансов резултат на предприятието (счетоводна печалба или счетоводна загуба) за текущия отчетен период не се влияе много от промените в актюерските предположения.

За счетоводното отчитане на **актюерската печалба** се съставят следните счетоводни статии:

1) за натрупаната непризна актюерска печалба, която се разсрочва за бъдещи периоди:

Дт с/ка от група Персонал и съдружници

Дт с/ка Доходи на персонала след напускане

подс/ка Задължение за изплащане на доходи на персонала по програма за изплащане на определени доходи

Кт с/ка от група Приходи за бъдещи периоди и финансираня

Кт с/ка Нефинансови приходи за бъдещи периоди

2) за частта от актюерската печалба, която се признава за текущ приход за отчетния период:

Дт с/ка от група Приходи за бъдещи периоди и финансираня

Дт с/ка Нефинансови приходи за бъдещи периоди

Кт с/ка от група Приходи от продажби и други приходи от обичайната дейност

Кт с/ка Други приходи от дейността

подс/ка Призната част от актюерската печалба по програма с определени доходи

3) за приключване на признатата актюерска печалба в с/ка Печалби и загуби за текущата година:

Дт с/ка от група Приходи от продажби и други приходи от обичайната дейност

Дт с/ка Други приходи от дейността

подс/ка Призната част от актюерската печалба по програма с определени доходи

Кт с/ка Печалби и загуби за текущата година

За счетоводното отчитане на **актюерската загуба** се съставят следните счетоводни статии:

1) за натрупаната непризната актюерска загуба, която се разсрочва за бъдещи периоди:

Дт с/ка от група Разходи за бъдещи периоди

Дт с/ка Нефинансови разходи за бъдещи периоди

Кт с/ка от група Персонал и съдружници

Кт с/ка Доходи на персонала след напускане

подс/ка Задължение за изплащане на доходи на персонала по програма с определени доходи

2) за частта от актюерската загуба, която се признава за текущ разход за отчетния период:

Дт с/ка от група Разходи по икономически елементи

Дт с/ка Разходи за вознаграждения

подс/ка Разходи за пенсионни доходи

Кт с/ка от група Разходи за бъдещи периоди

Кт с/ка Нефинансови разходи за бъдещи периоди

Б. МЕТОД ЗА УСКОРЕНО РАЗСРОЧВАНЕ НА АКТЮЕРСКИТЕ ПЕЧАЛБИ И ЗАГУБИ

Този метод може да се прилага в един от следните два варианта:

1. Превишението извън коридора се разсрочва по-бързо. Това може да стане в срок, който е по-малък от оставащия трудов стаж до пенсионирането на персонала на предприятието, който участва в програмата.
2. Коридорът изцяло се игнорира, в резултат на което общият размер на актюерските печалби и загуби се признава веднага във финансовия резултат на предприятието за текущия отчетен период.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С особена важност за достоверното представяне на информацията във финансовите отчети на предприятието са актюерските оценки на неговите задължения към персонала за пенсионни доходи след прекратяване на трудовото или служебното правоотношение. В съвременните условия на глобализация, дигитализация и действие на различни кризи „актюерите трябва да изграят ролята на изследователи на данни и в същото време да бъдат в крак с постоянно развиващия се пейзаж (постоянната динамика във вътрешната и външна среда, в която функционира предприятието – доб. Р.И.).“ (Григоров, 2021, с.181) Това осигурява вярно и честно представяне на информацията във финансовите отчети. На основата на тази информация външните и вътрешните потребители могат да анализират приходите, разходите, финансовите резултати, финансовото състояние, финансовата стабилност, паричните потоци и крайната ефективност от дейността и да вземат информирани, правилни и своевременни решения, свързани с дейността на предприятието.

ЛИТЕРАТУРА

- Brezoeva, B. (2016). Accounting treatment of defined benefit programs in accordance with National Accounting Standards. Yearbook of IDES.
- Chukov, K., & Ivanova, R. (2022). Financial and economic analysis. Sofia. IC – UNWE.
- Grigorov, S. (2021). The role of actuaries in insurance accounting in the conditions of digitalization. Bookkeeping and digitalization. Sofia. IC – UNWE.
- Nachkova, M., Milanova-Tsoncheva, E., & Mavrudiev, H. (2018). *Schetovodstvo na zastrahovatelite i osiguritelite*. Sofia. IC – UNSS.
- Staneva, V. (2020). *Criteria and approaches for differentiation in accounting estimates from the actuarial valuations*. Economic science, education and the real economy: developments and interactions in the digital age. Varna. University publishing house Science and Economics.
- Accounting Standard 19 Personnel Income. Published SG No. 30/04/7/2005.
- Conceptual Framework for Financial Reporting. (2018). Issued by the International Accounting Standards Board. <https://www.ifrs.org>.
- Commission Regulation (EC) 1126/2008 of November 3, 2008. OJ of the EU, no. L320/34, Paragraph 5.
- International Accounting Standard (IAS) 26 Accounting and accounting for retirement plans, Item 21. <https://audit-bg.com/wp-content/uploads/dokumenti/MSS26.pdf>
- Law on Accounting. Published SG No. 95/08/12/2015. Last change SG No. 19/05/03/2021.